

Arap Baharı: İbn Haldun'un "Asabiyet" Teorisini Yeniden Düşünmek*

The Arab Spring: Remembering Ibn Khaldun's Notion of "Asabiyah"

Taleb Bilal

*Skyline University College, Birleşik Arap Emirlikleri
talebiano@yahoo.com*

Öz: İbn Haldun'un eserleri ve şu anki dünya ile alakası ele alındığında, "Asabiyet" kavramı içinde bulunduğumuz durumu analiz etmede önemli bir teori olarak karşımıza çıkar. "Asabiyet" ya da sosyal uyum kavramı İbn Haldun'un eserlerindeki en önemli fikirlerden biri ve toplumun İbn Halduncu perspektiften anlaşılabilmesi için en önemli fikirlerden biridir. Dahası, İbn Haldun için "Asabiyet" iyi organize olmuş bir toplumun ilk prensibidir ve ortak bir dil, gelenekler, ortak yaşam biçimleri ve amaçları aracılığıyla toplumu bir araya getiren umdedir. Böylece, İbn Haldun açısından, herhangi bir toplumun bütünlüğü onun "Asabiyet" seviyesi ile birleşik ve bağlantılıdır. Bu nedenle bu makale, İbn Haldun'un "Asabiyet" kavramını kullanarak Arap Baharı'nın arkasındaki gerçek nedenleri ele almaya çalışmaktadır. Daha da önemlisi, İbn Haldun'un teorisinin Arap ve Müslüman dünyasındaki ve hatta ötesindeki mevcut durum üzerinde hâlâ geçerli olduğu gerçeğini ortaya koymaya çalışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İbn Haldun, Arap Baharı, Asabiyet Teorisi

Abstract: When one looks at Ibn Khaldun's works and its relevance to the world we inhabit, his notion of 'Asabiyah' must be taken as a very significant theory that can be used to analyze our current situations. The notion of 'Asabiyah' or social cohesion is one of the paramount ideas in the works of Ibn Khaldun and the pivotal one through which the society can be understood from Khaldunian perspective. Furthermore, for Ibn Khaldun, 'Asabiyah' is the first principle for a well organized society and it is what unites the society together through a common language, customs and common ways of life and purposes. Thus, and from Ibn Khaldun prism, the integrity of any society is fused and connected with the level of its 'Asabiyah'. Hence, this paper tries to investigate the real causes behind the Arab Spring using Ibn Khaldun's notion of 'Asabiyah'. More significantly, it endeavors to divulge the fact that Ibn Khaldun's theory is still applicable on our current situations in the Arab and Muslim world and even beyond.

Keywords: Ibn Khaldun, Arab Spring, Notion of Asabiyah

* Bu çalışma, 28-29 Eylül 2013 tarihinde İstanbul'da düzenlenen "III. Uluslararası İbn Haldun Sempozyumu" adlı bilimsel etkinlikte sunulan bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

Giriş

Bu makale Arap Baharı: İbn Haldun'un "Asabiyet" Teorisini Yeniden Düşünmek olarak isimlendirilmiştir. Bu makalede İbn Haldun'un asabiyet teorisinin günümüz problemlerine, bilhassa Arap dünyasındaki problemlere, karşı sunduğu çözüm irdelenmeye çalışılmıştır. Sonuç olarak, daha önce belirttiğim gibi, İbn Haldun'un çalışmalarının yaşadığımız dünyaya uygunluğuna baktığımızda, "asabiyet" teorisinin günümüz durumlarını analiz eden çok önemli bir teori olduğu ortaya çıkmaktadır. Asabiyet ya da sosyal uyum kavramı İbn Haldun'un çalışmalarında harikulade fikirlerdir, daha da önemlisi toplumun "İbn Halduncu bakış açısı"ndan anlaşılmasını sağlamaktadır. Bunun yanında, İbn Haldun'a göre asabiyet iyi bir toplumun inşasında, toplumu bir arada tutan ortak dil, gelenek ve ortak yaşam tarzı ve amacının oluşmasında en temel kuraldır.

Böylece, İbn Haldun'un düşünce mekanizmasında, her hangi bir toplumda var olan bütünlük asabiyetin farklı seviyeleri ile ilişkilidir. Bu yüzden, bu tebliğde İbn Haldun'un asabiyet teorisi kullanılarak Arap Baharının arkasında yatan gerçek neden araştırılmaya çalışılmıştır. Bu çalışma özellikle, İbn Haldun'un teorisinin Arap ve İslâm dünyasında yaşanan durumların analizinde hâlâ uygulanabilir olduğunu ortaya çıkarmaya çalışmaktadır.

Bununla birlikte, İbn Haldun'un asabiyet teorisi üzerine olan araştırmamızı derinleştirmeden önce, Mukaddime adlı kendi kitabının giriş kısmında bize göstermeye çalıştığı "milletlerin yükselişi ve çöküşü"nü açıklayan mekanizmanın bu makaledeki söyleme ne kadar uygun olduğunu göstermek istiyorum. Elbette, milletlerin yükselişi ve çöküşü fikri İbn Haldun giriş kısmındaki en önemli dönüm noktasıdır. Bunun yanında, Mukaddime'nin girişinde, İbn Haldun asabiyet fikrini detaylı olarak anlatmakta ve bu fikrin barışçıl ve uyumlu bir toplum için önemini vurgulamaktadır. O güçlü bir medeniyetin asabiyet fikri üzerine kurulması gerektiğini kanıtlamaya çalışır. Onun giriş kısmına göre, genişçe açıkladığı "asabiyet" ya da "sosyal dayanışma" ya da "birlik duygusu" kişinin kendi çıkarlarını grup çıkarlarına feda eden zihin yapısını ifade eder (İbn Khaldun 1995, alıntı Wajdi Dusuki, 2006).

Tartışmalı olarak bu tanımlama ile denilebilir ki İbn Haldun uygarlık tarihinin işbirliği ve birbirine yardımdan ibaret olduğunu ispat etmek amacındadır. Yine de, dünyevi dürtüler yüzünden bireyler başka yönlere yönelebilir ve kendi şahsi çıkarlarına odaklanarak dayanışmayı terk edebilir, bu da grubun ve toplumun çıkarlarını zedeler. Sonuç olarak, İbn Haldun asabiyet ya da sosyal dayanışma fikrinin göçebe toplumlarda güçlü olduğunu iddia etmektedir. Bu durum elbette ki basit ve lüks hayat peşinde koşmayan göçebe

toplumlar için geçerlidir. Yoksa şehir hayatında lüks içinde yaşayan veya yaşamak için her şeyi yapan toplumlar için geçerli değildir. Bununla birlikte, İbn Haldun'un kendi fikrinde, insanların ahlâkı lüks yaşamın aşırı tüketildiği yerde zarar görebilir. İbn Haldun şöyle ekler:

Ahlâksızlık, kötülük, samimiyetsizlik ve hilekârlık, uygun veya uygun olmayan meselelerde daha iyi yaşam kurma niyeti ile çoğalır. Ruh bunun (geçinmek) üzerine düşünür, bu yaşamı elde etmek için bütün hileler üzerinde çalışır. Böylece insanlar yalan söylemeye, kumar oynamaya, kandırmaya, sahtekârlığa, hırsızlığa, yalancı şahitliğe ve tefeciliğe düşkün duruma düşerler (İbn Khadun, 1995, s.293).

Herhangi bir toplum için asabiyetin önemi bu alıntı sayesinde anlaşılabilir. İbn Haldun'a göre, insanları bir arada tutmada, daha da önemlisi sosyal dayanışmaya gelebilecek zararı önlemede asabiyet fikrinin aşılması ve öğretilmesi çok önemli bir yoldur. Zira kişisel çıkarlar insanların lüks yaşama erişmek için her türlü araç ve hileyi kullanmasına yol açabilir. Bu ise asabiyet ya da sosyal dayanışma fikrine zararlı bir etki bırakmak anlamına gelir. İbn Haldun'un bu bakış açısından hareketle diyebiliriz ki, bugünün siyasetinde, özellikle Arap dünyasında, gücün suistimal edilmesinin ve yöneticilerin kendi nefsinin tatmin etmeye çalışmasının önlenmesi zor hale gelmiştir. Bu durum da, tıpkı giriş kısmında İbn Haldun'un yazdığı gibi, asabiyet duygusunun zarar gördüğünü ve kırıldığını göstermektedir (Ahmed, 2002) .

Örneğin, Arap liderlerin aynı amacı güden uyumlu bir toplum oluşturmaması sonucu Arap baharının ortaya çıkması İbn Haldun'un isimlendirdiği asabiyet ya da sosyal birliktelik düşüncesinin çökmesine bir örnek teşkil edebilir. Sonuç olarak, asabiyetin olmaması normal olmayan davranışlara yol açmış, bu durum da tıpkı son zamanlarda Arap ülkelerinin yaşadığı tecrübelerde görüldüğü gibi sosyal düzen ve yapılarda karışıklık ortaya çıkarmıştır. Kabaca söylemek gerekirse, zengin fakir arasında uçurumun olması, yolsuzluk, adam kayırma, yozlaşma, yöneticilerin suistimali, daha da önemlisi gençlerin büyük bir oranının işsiz olması gibi sebeplerden ortaya çıkan Arap Baharı İbn Haldun'un asabiyet diye isimlendirdiği düşüncenin çöküşüne bağlanabilir.

Özellikle, Arap ülkelerinde yaşanan durumların Mukaddime'de zikredilmesi ve bu sayede kişinin kendi toplumunu anlaması, daha da önemlisi öngörülerini sayesinde sosyal değişimlere ön ayak olması açısından İbn Haldun'un teorisinin uygulanabilir olduğu ortaya çıkmaktadır. İbn Haldun'un görüşlerinden hareketle, Arap Baharının Tunus ve Mısır gibi Arap ülkelerinde yükselmesi, beslenmesi ve yardım almasının altında yatan ön

görüler nelerdir? Daha da önemlisi, Arap liderlerin çöküşünün altında yatan temel nedenler nelerdir?

Hem İbn Haldun'un doğum yeri, hem de Arap Baharı'nın başlangıç yeri olan Tunus'tan başlar isek, Tunus'taki devrimin daha ilk günlerinden belliydi ki Mohamed Bouazizi'nin intihar girişimi, ülkenin tamamını büyük bir sosyal değişime itecek olan motorun ilk yakıtı olarak görülebilir. Daha da önemlisi, Sidi Bouzid'ta yaşayan işsiz bir adam olan Bouazizi'nin ölümü, Tunus'taki sosyal değişme süreci üzerinde çok önemli bir etki olarak görülebilir.

Bu genç adam, Bouazizi, el arabası ve eşyalarına el koyup, malları üzerinde hiçbir sahiplik hakkı olmadığını iddia eden bir kadın polis tarafından tokatlandıktan sonra kendini ateşe vermişti. Mohamed Bouazizi sonrasında hastaneye götürülse de, tüm müdahalelere rağmen, bütün vücudu yanmış olduğundan ağır komaya girmiş ve birkaç hafta sonra da yaşamını yitirmişti. Böylece, ölümüyle kendi bölgesindeki birçok insanı derinden etkileyerek durumun kızgın bir hal almasına sebep olmuş ve kısa zamanda başta bütün Tunus bölgesinde olmak üzere uluslararası arenada da dikkatleri üzerine çekmiştir.

Bouazizi'nin ölümü ülkeyi doğrudan çalkantılı bir sürece götürerek Tunus'un her yerinde bir türlü frenlenemeyen protestolara neden olmuş ve gelinen noktada ülke kontrolden çıkarak bir kaosa ve karmaşıklığa dönmüştü. Daha da önemlisi, Bouazizi'nin ölümünün vesile olduğu bütün bu protestolar İbn Haldun'un da sosyal dayanışma kavramı ile işaret ettiği asabiyet kavramının aslında Tunus örneğine ne kadar uygun olduğunu göstermektedir. Mesela mezun ve işsiz birçok genç Bouazizi'yi kendilerine ortak değer ve profil olarak seçerek, aslında sosyal dayanışma ya da asabiyet duygusunun güçlenmesini sağlamış ve böylece oluşan baskıda devlet başkanı Zine El Abidine Ben Ali ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır. Ek olarak, çok alakası olmalı ki bu olayların büyümesinin hemen başlangıcında çokça kullanılan "Hepimiz Muhammed Bouaziziz" söylemi İbn Haldun'un asabiyet kavramını çağrıştırmaktadır.

Bunun yanı sıra, İbn Haldun'un asabiyet kavramı veya grup duygusu Arap Baharı'nın yaşandığı ve aynı zamanda İbn Haldun'un ölüm yeri olan ikinci ülke Mısır'da da görülmektedir. Elbette, Mısır'da da ortaya çıkan bu durum Tunus'un yaşadığı tecrübeye dayanmaktadır. 25 Ocak, Mısırlıların başkan Hosni Mübarek'in saltanatının devrilmesinin talep edilmesi hasebiyle Mısır tarihinde önemli bir gündür. İronik bir şekilde, protestocular öfke ve nefret duygularını dışa vurmada ulusal güvenliğin şereflendirildiği günü seçerek durumun ciddiyetini ispatladılar.

Fakat Mısır devriminin kendine has dinamiğini genç adam Halid Said'in İskenderiye'de öldürülmesi oluşturmaktadır. Bu durum, ortak grup duygusundan veya asabiyet sebebinden çıkarak dar alanda bütün gençler, geniş alanda bütün Mısırlılar arasında yayılmıştır. Gerçekten de, Tahrir meydanında protestocuların her şeyi birbirleri ile paylaşması, yemek ve su yardımlarının yapılması, en önemlisi birbirlerine değer vermeleri ortak duygu ya da dayanışmayı göstermiştir. Protestocular tarafından Tahrir meydanında yaşanan karşılıklı ilişkiler Asabiyet duygusunun çekirdeği idi ve onları devrim yolunda başarıya ulaştıran yol oldu. Tartışmamıza geri dönersek, Hosni Mubarek'in kuvvet birlikleri her ne kadar protestoyu dağıtmaya çalışsa da protestocular kahramanca direnerek asabiyetin kuvvetini göstermiştir. İbn Haldun'un asabiyet ya da sosyal dayanışma teorisi bu iki tecrübeyi açıklamada çok uygun bir role sahiptir.

Böylece, kendini yakarak feda eden Mohamed Bouazizi'nin Zine El Abidine Ali'nin çöküşüne sebebiyet vermesi durumuyla, Mısır'daki Halid Said örneği karşılaştırılabilir. Eğer Bouazizi'nin durumu Tunuslulara yardım ettiyse Halid Said de Hosni Mubarek'in yönetiminin sonlandırılmasına katkı sunmuştur. Zine El Abidine ve Hosni Mubarek'in yönetimi hususunda açık bir şekilde göze çarpan gerçeklik şuydu ki, ister Tunus'taki Bouazizi'nin destekçileri olsun ister Mısır'daki Halid Said'in destekçileri olsun bu insanlar sonuçta aynı dili konuşan ve aynı kültürü paylaşan Araplardı. Bu, İbn Haldun'un ileri sürdüğü asabiyet veya ortak grup duygusunu geliştirdi. Sonuç olarak, daha önce sorduğum sorunun cevabı şu şekilde ortaya çıkmaktadır ki bu ortak grup duygusu bir iç mekanizma ve iç sezgi olarak devrimin bu iki ülkede başarılı olmasını sağlamıştır ve elbette ki İbn Haldun böyle olası durumları Mukaddime kitabında anlatmaktadır.

Bu iki liderin yükselişi ve çöküşü İbn Haldun'un teorisi dikkate alındığında açıkça görülmektedir. Bu iki liderin asabiyet bağından beri toplumun arasında canlı tutması kendi siyasetlerinin ve yönetme mekanizmalarının sonunu getirmiştir. İbn Haldun, liderlerin asabiyet bağına korumalarının kendi başarısızlıklarını doğurması sonucundan bahsetmektedir. Şöyle söyler, "eğer yönetici baskı mekanizması kullanarak ceza mekanizmasını işletir, insanların hatasını göstermede istekli olur, günahlarını saymaya kalkarsa, onlardan korkmaya başlayıp kendini korumaya almak zorunda kalır (İbn Khaldun, 1995, p. 153).

Bu insanların asabiyet bağı ile kendi liderlerine olan bağlılığını azaltır ve siyasi liderler kendi çöküşlerinin de ana sebebi haline gelir. Son zamanlarda kendi vatandaşlarını baskı altında tutan çoğu Arap ülkesinde bu durum açık bir şekilde görülmüştür. İbn Haldun hiçbir zaman baskı fikrine sıcak bakmamıştır, hatta "insanlar baskı mekanizmasını fark ettiğinde reaksiyon gösterirler" der ve şöyle devam eder "bu yöneticiyi öldürme"

meselesine kadar gider. Böylece, hanedan (yönetenler) zayıflar ve koruma dağılma ile karşı karşıya kalır. Eğer yönetici, gruplar üzerinde baskı mekanizmasını uygulamaya devam ederse, grup duygusunu ortadan kaldırmış olur (İbn Haldun, 1995, s.153). Arap ülkelerinde yaşanan durumlar da tam olarak budur. Mesela, çoğu Arap lideri zor ve dayanılmaz şartlarda yaşayan insanların kendilerini lider yapmasına rağmen sırf kendi çıkarlarını korumak için güç kullanır. Böylece, asabiyet bağından ilham alarak birbirine bağlı olan bu dağınık gruplar yeri geldiğinde güçlü iç mekanizmaları ile liderlerini ortadan kaldırmayı başarırlar.

Sonuç

Üstteki paragraflarda zikredildiği gibi bu tebliğ İbn Haldun'un teorisinin Arap dünyasında yaşanan durumların açıklanmasında uygulanabilir olduğunu ispat etmektedir. Daha da önemlisi, bu tebliğ başta Arap ülkeleri olmak üzere yaşadığımız dünyada İbn Haldun'un Mukaddime adlı eserinde belirttiği asabiyet veya ortak grup duygusunun aslında bir araç olarak kullanılabileceğini savunmuştur.

Ayrıntılı düşünüldüğünde, İbn Haldun'un asabiyet teorisinin Arap dünyasında yaşanan sosyal değişimi açıklamada ne kadar uygun olduğu ortaya çıkmaktadır. Daha da önemlisi, Arap dünyasının şahit olduğu bu değişimleri aslında İbn Haldun'un tahmin ettiği tartışılabilir. Onun asabiyet ya da grup dayanışması teorisi baskı altında tutulan ve ezilen toplumlardaki sosyal değişimi çalışan herkes için her zaman önemli bir kavrayış ya da metot olarak kalacaktır.

References

- Ahmed, A. (2002). Ibn Khaldun's Understanding of Civilizations and the Dilemmas of Islam and the West Today. *Middle East Journal*, 56(1), 20–45. Erişim adresi <http://www.jstor.org/stable/4329719>
- Wajdi Dusuki, A. (2006). Ibn Khaldun's Concept of Social Solidarity And its Implication to Group-Based Lending Scheme. *4th International Islamic Banking and Finance Conference*. Kuala Lumpur on 13–14 November.
- Ibn-Khaldun. (1995). *Muqaddimah*. A Malay translated version. Kuala Lumpur. Dewan Bahasa Pustaka (DBP).